

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَأَمَّا الْبُكَوَّةُ الْأُولَىٰ
فَأُولَىٰ مَنزِلٍ يُرْسَلُ فِيهَا
رُوحُ الْقُدُّوسِ الَّذِي يُخَوِّصُ
مَن يَشَاءُ مِمَّن يَدْرِي سِرَّهُ
وَمَنْ يَدْرِي سِرَّهُ لَا يُلْقِيهِ
إِلَّا مَن يَشَاءُ

۸۷/۱/۱۰۳۱۶۲
۸۷/۱/۱۰۳۱۶۲

دانشگاه گیلان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در باستان شناسی

عنوان:

بررسی باستان شناختی محوطه های باستانی
بخش غربی تارم سفلی قزوین

استاد راهنما:

دکتر سید رسول موسوی حاجی

استاد مشاور:

دکتر محمد بهرام زاده

تحقیق و نگارش:

حسین طارمیان

مجلس طوابع وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
تهران

۱۳۸۷ / ۸ / ۲۱

مهر ۱۳۸۷

۱۰۶۷۴۸

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی باستان شناختی محوطه های باستانی بخش غربی تارم سفلی قزوین، قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد باستان شناسی توسط دانشجو حسین طارمیان تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر سیدرسول موسوی حاجی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

حسین طارمیان

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۷/۳/۱۳۹۸ توسط هیئت داوران بررسی و درجه عالی به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما:		
دکتر سیدرسول موسوی حاجی		
استاد مشاور:		
دکتر محمد بهرام زاده		
داور ۱:		
دکتر غلامعلی حاتم		
داور ۲:		
دکتر مهدی مرتضوی		
نماینده تحصیلات تکمیلی:		
دکتر نورمحمد ناظریان		

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب حسین طارمیان تأیید می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء

ساحت مقدس حضرت مهدی (عج) الله تعالی فرجه الشریف

و

پدر و مادر و برادران و خواهران عزیزم

و

مدینه پروردگار بخشیده ام، همسرم، که همواره پشتیبان من در زندگی ام بوده اند.

سپاسگزاری

سپاس خدایی را که گویندگان، یارای ستایش او را ندارند و شمارندگان، شمارش نعمت هایش را نتوانند و کوششگران از عهده ادای حق او برنیایند. خدایی که همت های بلند به دامان او دست نیازند و هوش های ژرف، گوهر تابناکش را درنیابند (نهج البلاغه) و درود بر پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله و سلم) و خاندان پاکش که معدن دانش و علم پروردگار علیم اند.

پیش از هر چیز لازم می دانم تا از استاد بزرگوام آقای دکتر سید رسول موسوی حاجی که راهنمایی این تحقیق را بر عهده داشتند کمال تشکر را داشته باشم که به حق ایشان در تدوین این پایان نامه نقش بسیار مهمی داشته و در تمامی مراحل مطالعات اسنادی و میدانی هدایتگر اینجانب بوده اند.

از آقای دکتر محمد بهرام زاده که به عنوان استاد مشاور از حمایت های بی دریغ شان در تدوین پایان نامه بهره فراوان گرفتم کمال سپاس و قدردانی را دارم که بی شک بدون پشتیبانی و رهنمودهای ارزنده ایشان در سمت ریاست وقت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و صنایع دستی استان قزوین، این تحقیق هرگز به سرانجام نمی رسید.

سپاس فراوان و قدردانی ویژه دارم از کلیه اساتید محترم گروه باستان شناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان و نیز دوستان خوب و عزیزم آقایان: میر مهدی هاشمی، شمس اله کاظمی زاد، محسن بمانی، جواد اعلائی، رضا باهو، علی احمدیان، نوذر حیدری، رضا افشار، محمود خواستان و عزیز بزی که در تدوین پایان نامه همکاری صمیمانه داشتند و در پایان از زحمات بی دریغ و همکاری صمیمانه شهردار وقت شهر سیردان، آقای محمدرضا زاجکار و آقای جمشید سلیمی از اعضای شورای روستای حصار و به ویژه از مردم مهربان و مهمان نواز بخش تارم سفلی و سایر عزیزانی که همراه من بوده اند و به علت عدم حضور ذهن اسم آنها ذکر نشد کمال تشکر و قدردانی را دارم.

حسین طارمیان

مهر ۱۳۸۷

چکیده:

بیشتر پژوهش‌های باستان شناسانه در استان قزوین در مناطق پست و دشت‌های آن انجام شده در حالی که سهم مناطق کوهستانی استان از جمله بخش تارم سفلی واقع در شمال غربی استان بسیار ناچیز است. موقعیت زیست محیطی و شرایط اقلیمی منطقه تارم سفلی نقش چشمگیری در شکل‌گیری مکان‌های باستانی متعلق به ادوار مختلف داشته است. محدوده‌ی مورد بررسی در این پژوهش شامل بخش غربی تارم سفلی در دهستان چوقور می باشد که در حدود بیش از ۲۵۰ کیلومتر مربع مساحت را در بر می‌گیرد. بررسی میدانی در این محدوده به روش پیمایش با خودرو و استفاده از اطلاعات افراد محلی انجام شده است. روش نمونه برداری نیز بدین صورت بود که مکان‌های با وسعت کمتر از ۵۰۰۰ مترمربع در چهار جهت اصلی جغرافیایی به چهار قسمت فرضی و مکان‌های بزرگتر به هشت قسمت در راستای چهار جهت اصلی و چهار جهت فرعی جغرافیایی تقسیم می‌شدند و سعی شد تا از هر بخش حداکثر ۵ نمونه از هر گونه سفال برداشت شود. در پایان، ۱۳ روستای بخش غربی تارم سفلی واقع در دهستان چوقور مورد بررسی قرار گرفته و ۳۱ مکان باستانی نیز شناسایی شدند که بر اساس مقایسه گونه شناختی نمونه‌های سفالین جمع آوری شده از هر مکان، در برگیرنده دوره‌های مس و سنگ، آهن، اشکانی، ساسانی و دوران میانه و متاخر اسلامی می باشند. تحلیل زیستگاهی مکان‌های باستانی شناسایی شده و مطالعات قوم باستان شناسی در بخش غربی تارم سفلی، درستی فرضیه ارائه شده در این تحقیق را مبنی بر اینکه "کوهستانی بودن بخش غربی تارم سفلی و برخورداری این حوزه از منابع زیست محیطی متناسب با کشاورزی و دامپروری، موجب شده تا استقرارهای دوران مختلف فرهنگی در این بخش کمتر به شکل شهرنشینی و بیشتر به صورت واحدهای کوچک و ساده با اقتصاد معیشتی متکی به دامپروری و کشاورزی (توامان) باشند" را، تایید نموده است.

کلمات کلیدی: تارم سفلی، بررسی باستان شناختی، تحلیل زیستگاهی، نرم افزار GIS، کوچ نشینی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ن	کلیات تحقیق.....
س	مقدمه.....
س	بررسی بخش غربی تارم سفلی.....
س	پرسش تحقیق.....
ع	فرضیه تحقیق.....
ع	اهداف تحقیق.....
۱	فصل اول: مطالعات اسنادی .....
۲	۱-۱- جغرافیای طبیعی تارم سفلی.....
۲	۱-۱-۱- موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت .....
۲	۱-۱-۲- ناهمواری ها.....
۴	۱-۱-۳- منابع آب.....
۴	۱-۱-۳-۱- آب های سطحی.....
۴	۱-۱-۳-۲- آب های زیرزمینی.....
۵	۱-۱-۴- آب هوا (اقلیم) .....
۷	۱-۱-۵- پوشش گیاهی.....
۹	۱-۱-۶- گونه های جانوری .....
۱۰	۱-۱-۷- زمین ریخت شناسی.....
۱۱	۱-۱-۷-۱- چینه شناسی.....
۱۲	۱-۱-۷-۲- نهشت های دوران اول (پالئوزوئیک) .....
۱۲	۱-۱-۷-۳- نهشت های دوران دوم (مزوزوئیک) .....
۱۲	۱-۱-۷-۴- نهشت های دوران سوم (سنوزوئیک) .....
۱۳	۱-۱-۷-۵- نهشت های دوران چهارم (کواترنری) .....
۱۲	۱-۱-۷-۶- زمین شناسی ساختمانی .....
۱۳	۱-۱-۷-۷- زمین شناسی اقتصادی .....
۱۳	۱-۱-۷-۸- عیت زمین لرزه خیزی قزوین.....
۱۴	۱-۱-۸- محیط زیست.....
۱۸	۲-۱- جغرافیای انسانی.....
۱۸	۲-۱-۱- تقسیمات اداری و سیاسی.....
۱۹	۲-۲-۱- وجه تسمیه تارم سفلی.....
۲۰	۳-۲-۱- زبان.....
۲۰	۳-۱- تاریخ و جغرافیای تاریخی تارم سفلی.....

۳۴	..... فصل دوم: مطالعات میدانی.....
۳۵	..... مقدمه.....
۳۵	..... ۱-۲- حدود جغرافیایی محدوده مورد نظر برای بررسی.....
۳۵	..... ۲-۲- پیشینه مطالعاتی باستان شناسی تارم سفلی.....
۳۷	..... ۳-۲- روش بررسی.....
۳۷	..... ۴-۲- روش نمونه برداری.....
۳۸	..... ۵-۲- روش شماره گذاری مکان های باستانی.....
۳۸	..... ۶-۲- روش ثبت وضبط یافته های غیر منقول.....
۳۹	..... ۷-۲- روش ثبت وضبط یافته های منقول.....
۴۱	..... ۸-۲- مکان های باستانی شناسایی شده در تارم سفلی.....
۴۱	..... ۱-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱).....
۴۷	..... ۲-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲).....
۵۶	..... ۳-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۳).....
۶۲	..... ۴-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۴).....
۶۸	..... ۵-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۵).....
۷۱	..... ۶-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۶).....
۷۷	..... ۷-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۷).....
۸۳	..... ۸-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۸).....
۹۲	..... ۹-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۹).....
۹۸	..... ۱۰-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۰).....
۱۰۳	..... ۱۱-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۱).....
۱۱۴	..... ۱۲-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۲).....
۱۲۰	..... ۱۳-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۳).....
۱۲۳	..... ۱۴-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۴).....
۱۲۹	..... ۱۵-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۵).....
۱۳۶	..... ۱۶-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۶).....
۱۴۳	..... ۱۷-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۷).....
۱۵۱	..... ۱۸-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۸).....
۱۵۷	..... ۱۹-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۱۹).....
۱۶۴	..... ۲۰-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۰).....
۱۷۱	..... ۲۱-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۱).....
۱۷۸	..... ۲۲-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۲).....
۱۸۴	..... ۲۳-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۳).....
۱۹۱	..... ۲۴-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۴).....
۱۹۸	..... ۲۵-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۵).....
۲۰۴	..... ۲۶-۸-۲- مکان شماره (ت.س.۲۶).....

۲۰۷	..... مکان شماره (ت.س.۲۷).....
۲۱۵	..... مکان شماره (ت.س.۲۸).....
۲۲۲	..... مکان شماره (ت.س.۲۹).....
۲۲۹	..... مکان شماره (ت.س.۳۰).....
۲۳۵	..... مکان شماره (ت.س.۳۱).....
۲۵۷	..... فصل سوم: تحلیل داده ها و ارزیابی فرضیه ی تحقیق.....
۲۹۲	..... نتیجه گیری.....
۲۹۶	..... منابع و ماخذ.....

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۴۳	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱.....
۵۰	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲.....
۵۸	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۳.....
۶۴	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۴.....
۶۹	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۵.....
۷۳	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۶.....
۷۹	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۷.....
۸۶	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۸.....
۹۴	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۹.....
۱۰۰	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۰.....
۱۰۸	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۱.....
۱۱۶	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۲.....
۱۲۱	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۳.....
۱۲۵	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۴.....
۱۳۲	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۵.....
۱۳۹	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۶.....
۱۴۶	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۷.....
۱۵۳	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۸.....
۱۵۹	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۱۹.....
۱۶۷	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۰.....
۱۷۴	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۱.....
۱۸۰	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۲.....
۱۸۷	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۳.....
۱۹۴	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۴.....
۲۰۰	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۵.....
۲۰۵	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۶.....
۲۱۰	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۷.....
۲۱۷	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۸.....
۲۲۵	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۲۹.....
۲۳۱	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۳۰.....
۲۳۸	جدول وضعیت عمومی مکان شماره ۳۱.....

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۳۲	نقشه ۱-۱- موقعیت بخش تارم سفلی نسبت به استان های همجوار.....
۳۳	نقشه ۱-۲- موقعیت دهستان چوقور در بخش تارم سفلی.....
۲۴۲	نقشه ۱-۲- موقعیت مکان شماره ۱ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۳	نقشه ۲-۲- موقعیت مکان شماره ۲ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۴	نقشه ۲-۳- موقعیت مکان های شماره ۳ و ۹ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۵	نقشه ۲-۴- موقعیت مکان های شماره ۱۵، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۷، ۴ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۶	نقشه ۲-۵- موقعیت مکان های شماره ۵ و ۱۳ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۷	نقشه ۲-۶- موقعیت مکان های شماره ۱۷، ۱۶، ۱۴، ۶ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۸	نقشه ۲-۷- موقعیت مکان شماره ۸ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۴۹	نقشه ۲-۸- موقعیت مکان شماره ۱۸ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۰	نقشه ۲-۹- موقعیت مکان های شماره ۳۰، ۲۵، ۲۲، ۱۹ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۱	نقشه ۲-۱۰- موقعیت مکان شماره ۲۰ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۲	نقشه ۲-۱۱- موقعیت مکان های شماره ۲۶ و ۲۱ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۳	نقشه ۲-۱۲- موقعیت مکان شماره ۲۳ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۴	نقشه ۲-۱۳- موقعیت مکان های شماره ۲۸ و ۲۴ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۵	نقشه ۲-۱۴- موقعیت مکان شماره ۲۷ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۵۶	نقشه ۲-۱۵- موقعیت مکان های شماره ۳۱ و ۲۹ در نقشه ۱:۵۰۰۰۰ محدوده بررسی.....
۲۷۹	نقشه ۱-۳- پراکندگی مکان های باستانی محدوده مطالعاتی (بخش چوقور).....
۲۸۰	نقشه ۲-۳- پراکندگی محوطه های پیش از تاریخی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۱	نقشه ۳-۳- پراکندگی محوطه های عصر آهن محدوده مطالعاتی.....
۲۸۲	نقشه ۳-۴- پراکندگی محوطه های اشکانی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۳	نقشه ۳-۵- پراکندگی محوطه های اسلامی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۴	نقشه ۳-۶- پراکندگی محوطه های عصر آهن-اشکانی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۵	نقشه ۳-۷- پراکندگی محوطه های اشکانی-اسلامی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۶	نقشه ۳-۸- پراکندگی محوطه های ساسانی-اسلامی محدوده مطالعاتی.....
۲۸۷	نقشه ۳-۹- موقعیت محوطه پیش از تاریخی محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع.....
۲۸۸	نقشه ۳-۱۰- موقعیت محوطه های عصر آهن محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع.....
۲۸۹	نقشه ۳-۱۱- موقعیت محوطه های اشکانی محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع.....
۲۹۰	نقشه ۳-۱۲- موقعیت محوطه های ساسانی-اسلامی محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع.....
۲۹۴	نقشه ۳-۱۳- موقعیت محوطه های اسلامی محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع.....
۲۹۵	نقشه ۳-۱۴- موقعیت محوطه های اسلامی محدوده مطالعاتی نسبت به ارتفاع و رودخانه.....

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۴۶	شکل های فصل دوم.....
۴۶	شکل ۱- مکان شماره ۱ (گول باشی) .....
۴۶	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱.....
۵۵	شکل ۱- مکان شماره ۲ (سیل در) .....
۵۵	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲.....
۶۱	شکل ۱- مکان شماره ۳ (مسی کان) .....
۶۱	شکل ۲- مکان شماره ۳.....
۶۷	شکل ۱- مکان شماره ۴ (کهنه کندا) .....
۶۷	شکل ۲- سفال مکان شماره ۴.....
۷۰	شکل ۱- مکان شماره ۵ (چهل تن) .....
۷۰	شکل ۲- مکان شماره ۵- نمای از یک گور.....
۷۶	شکل ۱- مکان شماره ۶ (تیمور گوزه لری) .....
۷۶	شکل ۲- سفال مکان شماره ۶.....
۸۲	شکل ۱- مکان شماره ۷ (احمد گوزه لری) .....
۸۲	شکل ۲- سفال مکان شماره ۷.....
۹۰	شکل ۱- مکان شماره ۸ (گور قلعه سی) .....
۹۰	شکل ۲- مکان شماره ۸- بقایای معماری.....
۹۱	شکل ۳- سفال مکان ۸.....
۹۷	شکل ۱- مکان شماره ۹ (زرین پيله) .....
۹۷	شکل ۲- سفال مکان شماره ۹.....
۱۰۴	شکل ۱- مکان شماره ۱۰ (کهند کندا) .....
۱۰۴	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۰.....
۱۱۲	شکل ۱- مکان شماره ۱۱ (اشک تپه سی) .....
۱۱۲	شکل ۲- مکان شماره ۱۱- بقایای معماری.....
۱۱۳	شکل ۳- سفال مکان شماره ۱۱.....
۱۱۹	شکل ۱- مکان شماره ۱۲ (قلعه کافران) .....
۱۱۹	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۲.....
۱۲۲	شکل ۱- مکان شماره ۱۳ (امامزاده ابراهیم) .....
۱۲۸	شکل ۱- مکان شماره ۱۴ (پوللی تپه ۲) .....
۱۲۸	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۴.....
۱۳۵	شکل ۱- مکان شماره ۱۵ (توپور قلی تپه سی) .....

۱۳۵	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۵
۱۴۲	.....	شکل ۱- مکان شماره ۱۶ (پولی تپه)
۱۴۲	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۶
۱۵۰	.....	شکل ۱- مکان شماره ۱۷ (تپه قلعه)
۱۵۰	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۷
۱۵۶	.....	شکل ۱- مکان شماره ۱۸ (خرمن اسماعیل آباد)
۱۵۶	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۸
۱۶۳	.....	شکل ۱- مکان شماره ۱۹ (شر پایین)
۱۶۳	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۱۹
۱۷۰	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۰ (شر بالا)
۱۷۰	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۰
۱۷۷	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۱ (شیهین)
۱۷۷	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۱
۱۸۳	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۲ (تپه سنزق)
۱۸۳	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۲
۱۹۰	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۳ (ریبین)
۱۹۰	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۳
۱۹۷	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۴ (میر قباد)
۱۹۷	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۴
۲۰۳	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۵ (چخماقلی)
۲۰۳	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۵
۲۰۶	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۶ (امام زاده باشی)
۲۱۴	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۷ (بولاغ باشی)
۲۱۴	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۷
۲۲۱	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۸ (سوسانق)
۲۲۱	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۸
۲۲۸	.....	شکل ۱- مکان شماره ۲۹ (کوره لراو ستو)
۲۲۸	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۲۹
۲۳۴	.....	شکل ۱- مکان شماره ۳۰ (قلعه بناور)
۲۳۴	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۳۰
۲۴۱	.....	شکل ۱- مکان شماره ۳۱ (پولی تپه ۳)
۲۴۱	.....	شکل ۲- سفال مکان شماره ۳۱
۲۹۱	.....	شکل ۱-۳ - تصویر ماهواره ای بخش غربی تارم سفلی

کلیات تحقیق

استان قزوین به لحاظ مطالعات باستان شناختی یکی از مناطق مهم ایران محسوب می‌شود به طوری که پیشینه پژوهش‌های باستان شناختی در دشت قزوین به اواخر سال ۱۳۴۹ باز می‌گردد. از آن زمان تاکنون بیشتر بررسی‌ها و کاوش‌های باستان شناسی انجام شده در استان، در دشت بوئین زهرا متمرکز شده است و این در حالی است که سهم مناطق کوهستانی واقع در شمال غربی، شمال شرقی و جنوب غربی استان قزوین در این میان بسیار ناچیز می‌باشد. منطقه کوهستانی تارم سفلی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته در میان رشته کوه‌های البرز و در شمال غربی قزوین واقع شده است. بخش تارم سفلی به لحاظ موقعیت اقلیمی و جغرافیایی دارای شرایط مناسبی جهت ایجاد استقرارها در گذشته بوده و تحقیق حاضر در محدوده غربی این بخش و در دهتان چوقور انجام شده است.

بررسی بخش غربی تارم سفلی

بررسی های باستان شناختی نقش عمده ای را در شناخت تاریخ تحولات سیاسی و فرهنگی مناطق گوناگون ایفا می کنند. این بررسی ها ابزار مفیدی برای کسب اطلاعات گسترده درباره‌ی منطق گوناگون محسوب می شوند. متأسفانه با وجود اهمیت و مزایای فراوانی که بررسی های باستان شناختی در شناخت مناطق گوناگون و درک مراحل فرهنگی آنان دارند، تاکنون هیچ فعالیت روشمندی باستان شناختی در بخش غربی تارم سفلی قزوین انجام نشده است. در این پژوهش سعی بر آن است تا با انجام یک بررسی روشمند باستان شناختی در بخش غربی تارم سفلی قزوین، داده های مورد نیاز برای پاسخ گویی به پرسش تحقیق و ارزیابی فرضیه آن را جمع آوری نموده و نسبت به تجزیه و تحلیل آنها اقدام نماید.

پرسش تحقیق

پرسشی که در این تحقیق مطرح است این است که ژئومورفولوژی و منابع زیست محیطی بخش غربی تارم سفلی قزوین چه نقشی در شکل گیری مکان های باستانی و نوع استقرار و اقتصاد معیشتی آنها داشته اند؟

فرضیه تحقیق

پاسخ پرسش فوق در قالب فرضیه این چنین است که کوهستانی بودن بخش غربی تارم سفلی قزوین و برخوردار بودن این حوزه از منابع زیست محیطی متناسب با کشاورزی و دامپروری موجب شده است تا استقرارهای دوران مختلف فرهنگی در این بخش کمتر به شکل شهرنشینی و بیشتر به صورت واحدهای کوچک و ساده با اقتصاد معیشتی متکی بر دامپروری و کشاورزی (توامان) باشند.

اهداف تحقیق

- اهدافی که در بررسی منطقه غرب تارم سفلی قزوین مد نظر قرار گرفته، به شرح زیر می‌باشند:
- جمع آوری داده‌های مورد نیاز برای ارزیابی، سنجش و نقد فرضیه تحقیق و سعی در تایید درستی یا نادرستی آن.
  - ثبت تمامی مکان‌های باستانی شناسایی شده بر روی نقشه ۱:۵۰۰۰۰ (تهیه نقشه باستان شناسی منطقه)
  - ثبت تمامی اماکن و جاذبه‌های گردشگری منطقه بر روی نقشه جغرافیایی با مقیاس ۱:۵۰۰۰۰ (تهیه نقشه گردشگری منطقه).
  - گاهنگاری نسبی محدوده بررسی با تکیه بر داده‌های باستانی به ویژه نمونه‌های سفالین.
  - شناخت ساختار نسبی جمعیت محدوده بررسی در ادوار مختلف فرهنگی.
  - گزینش هدفمند یک محوطه‌ی باستانی و پیشنهاد آن به پژوهشکده باستان شناسی برای انجام کاوش یا بررسی روشمند باستان شناختی با نمونه برداری سیستماتیک.

فصل اول

مطالعات اسنادی

۱-۱- جغرافیای طبیعی تارم سفلی

۱-۱-۱- موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت

منطقه کوهستانی تارم سفلی قزوین در شمال غربی استان قزوین قرار داشته و از شمال و شمال شرق به استان گیلان، از شمال غرب و جنوب به استان زنجان و از شرق به بخش کوهین قزوین محدود می‌شود. وسعت این منطقه به حدود ۱۷۴۴۷ کیلومتر مربع می‌رسد و از نظر مختصات جغرافیایی در عرض ۳۶°، ۵۰' و ۳۶°، ۲۱' و طول ۴۹°، ۰۰' و ۴۹°، ۳۰' واقع است. منطقه کوهستانی تارم سفلی از یک بخش مرکزی (شهر سیردان) و چهار دهستان به نام‌های خندان، نیارک، چوقور و کوهگیر تشکیل شده و دارای ۹۱ روستای مسکونی و ۶۴ روستای فاقد سکنه است (نقشه ۱-۲). راه‌های دسترسی به منطقه تارم سفلی عبارتند از: ۱- جاده ترانزیت قزوین - رشت که در ۴۵ کیلومتری شمال غرب شهر قزوین وارد بخش تارم سفلی می‌شود. ۲- جاده لوشان - سیردان که از شهر لوشان واقع در ۸۵ کیلومتری شمال غرب شهر قزوین شروع و به مرکز بخش تارم سفلی (سیردان) منتهی می‌شود (جاده آسفالت‌ه مذکور به عنوان مناسب‌ترین مسیر دست‌یابی به کل منطقه محسوب می‌شود). ۳- جاده رشت - زنجان که از دو راهی سد منجیل شروع و به پس از گذر از روستای بهرام آباد وارد بخش گیلوان از توابع استان زنجان می‌گردد (جاده مذکور شمالی‌ترین جاده بخش تارم سفلی است). ۴- جاده گیلوان - آلتین کش که از منطقه گیلوان شروع و در جهت شمال به جنوب روستای آلتین کش می‌رسد. جاده یاد شده تردد روستاییان شمال غرب منطقه تارم سفلی را میسر می‌سازد. راه فرعی دهنه - چرگر واقع در جنوب غرب منطقه و متصل به بزرگراه قزوین - زنجان یکی دیگر از راه‌های دسترسی به تارم سفلی است که امکان ارتباط روستاییان مناطق جنوب و جنوب غربی منطقه تارم سفلی را با شهرهای زنجان، ابهر و قزوین میسر می‌سازد (اعلمش و دیگران، ۱۳۷۹: ۴-۱).

۱-۱-۲- ناهمواری‌ها

منطقه کوهستانی تارم سفلی در میان رشته کوه‌های البرز واقع گشته و حداقل ارتفاع از سطح آب‌های آزاد در منطقه ۳۰۰ متر در حاشیه سد منجیل و رودخانه قزل اوزن و حداکثر ارتفاع از سطح آب‌های آزاد ۲۸۰۰ متر در کوه‌های سندان داغ در جنوب منطقه به ثبت رسیده است. مهم‌ترین کوه‌های این منطقه که بخشی از رشته کوه‌های البرز را شامل می‌شوند، دارای ویژگی‌ها و مشخصات زیر می‌باشند:

- سندان داغ: این کوه در جنوب تارم سفلی، در بخش چوقور و در منطقه چرگر واقع است و استان قزوین را از استان زنجان در جنوبی‌ترین منطقه جدا می‌سازد. ارتفاع آن ۲۶۶۲ متر بوده و در ۸۵ کیلومتری غرب شهرستان قزوین با جهت جنوبی - شمالی قرار گرفته است.
- کوه سفید: این کوه به ارتفاع ۲۷۱۲ متر در بخش چوقور تارم سفلی و به فاصله ۸۵ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین قرار گرفته و جهت آن شمال غربی - جنوب شرقی است.
- کوه شمه دشت: این کوه در منطقه بیلاقی و سردسیر شمه دشت، در بخش چوقور تارم سفلی و به ارتفاع ۲۷۰۰ متر از سطح آب‌های آزاد و در فاصله ۸۸ کیلومتری شمال غربی شهرستان قزوین و در جهت شمال غربی - جنوب شرقی قرار گرفته است.
- کوه گشنه جار: در نزدیکی روستایی به همین نام و در مجاورت روستای حسن آباد و به ارتفاع ۲۶۶۸ متر و در بخش خندان تارم سفلی و به فاصله ۹۰ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین و در جهت شمال شرقی - جنوب غربی واقع است.
- کوه قاجار: در کنار روستای شیزر و بابا و به ارتفاع ۲۴۸۱ متر، در بخش خندان تارم سفلی و به فاصله ۹۰ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین قرار دارد.
- کوه خرماواباش: در بخش نیارک تارم سفلی و به ارتفاع ۱۷۵۳ متر و در ۶۲ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین، در جهت شمالی - جنوبی واقع است.
- کوه خانه گدوک: در حد فاصل میان روستاهای انبقرین و چوبه در بخش خندان تارم سفلی و به ارتفاع ۲۰۱۰ و در ۹۰ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین قرار گرفته است.
- کوه قرخلو (قرخلر): این کوه به ارتفاع ۲۴۷۰ متر، در بخش چوقور تارم سفلی و در شمال روستای دهنه قرار گرفته و با جهتی شمال غربی - جنوب شرقی در ۸۵ کیلومتری غرب شهرستان قزوین واقع است.
- کوه سلطان‌لو: در دهستان نیارک و به ارتفاع ۱۸۶۶ متر و در ۵۲ کیلومتری غرب شهرستان قزوین قرار دارد.
- کوه سید داشی: با ارتفاع ۱۳۲۰ متر، در دهستان خندان و در ۹۹ کیلومتری شمال غرب شهرستان قزوین واقع است.